

SALİH ZEKİ VE ‘ECNEBİ POSTAHANELERİ’NİN KALDIRILMASI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Tanju Demir *

Salih Zeki Bey, son dönem Osmanlı bilim dünyasında derin izler bırakmış, bilimsel çalışmaları ve eğitimci yönüyle önemli eserlere imza atmıştır. Biz bu çalışmada, onun bir başka yönü üzerinde durmaya çalışacağız. Bir Darüşşafakalı olan Salih Zeki Bey, çağının bu önemli eğitim kurumunda yalnızca bir öğrenci olmakla yetinmemiş aynı zamanda burada ders veren bir öğretmen de olmuştur. O da hemen hemen tüm Darüşşafakalıların yaptığı gibi kendi okulunun bir parçası olmayı ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Salih Zeki Bey posta ve genel olarak haberleşme konularına uzak değildir. Mezun olduğu Darüşşafaka, uzun yıllar Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti’nin ihtiyaç duyduğu elemanların yetiştirildiği bir meslek okuludur aynı zamanda.¹

1864 yılında İstanbul’da doğan Hasan Salih Zeki, 1882’de Darüşşafaka’dan mezun olup Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemî’nde göreve başlamıştır. 1883 yılında Paris’e yüksek eğitim almak üzere gönderilen ilk PTT memurlarındandır.² 1887’de İstanbul’a döndükten sonra, Fen Kalemî Mühendisliği, Mühendis Kalemî Müdür Muavinliği (Fen Kalemî adlı birim daha sonra Mühendis Kalemî olarak değiştirilmiştir), Muayene Komisyonu İkinci Reisliği gibi memuriyetlerde 13 yıl çalıştıktan sonra 1895’de Rasathane-i Amire Müdürlüğü’ne tayin edilmiştir. Salih Zeki’nin bun tarihten sonra eğitimle ilgilendiğini görüyoruz. Darüşşafaka’nın 6. Sınıflarına Cebr-i âlâ (Yüksek cebir) dersini vererek öğretmenlik hayatına başlamıştır. Çok sayıda geometri ve fizik

kitabından başka *Asâr-ı Bâkiye* ve *Kâmus-ı Riyaziyat* gibi iki büyük esere de imza atmıştır. II.Meşrutiyet’in ilanından sonra Maarif Meclisi Azalığı, Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî) Müdürlüğü gibi önemli görevlerde bulunmuştur. 2 Temmuz 1921’de vefat eden bu bilim ve fen adamının ölümünden sonra, gazetelerde onun için çok sayıda makale yayımlanmıştır.³

Salih Zeki’nin “Ecnebi Postahaneleri” adlı makalesi 1908 yılı Eylül ayından itibaren *Tanin* gazetesinde dört kısım halinde yayımlanmıştır. Makalenin içeriğine geçmeden önce, yazıldığı dönemin siyasi ve düşünsel havasını hatırlamak yararlı olacaktır. Çünkü, söz konusu tefrikanın niçin yazıldığı sorusunun yanıtının asıl önemli kısmı, dönemin kendine özgü koşullarında gizlidir. Tefrikanın yayımlandığı 1908 yılının Eylül-Ekim aylarında, İttihat ve Terakki önderlerinin Meşrutiyet hareketinin başarı kazanmasından sonra giriştikleri reformlar daha yeni yeni başlamaktadır. Sultan II.Abdülhamid henüz tahtta (1876-1909) bulunmaktadır ve bu yüzden Meşrutiyet yönetimi yeterince güçlü değildir. Bosna ve Hersek’in Avusturya tarafından ilhak edilmesi, dönemin siyasi atmosferini birden bire değiştirmiş, Rumeli’deki Osmanlı topraklarının önemli bir bölümü göz göre göre elden çıkmıştır. Avusturya’ya tepki olarak ülke çapında boykotaj başlatılmıştır. Osmanlı şehirlerinde birçok postahanesi bulunan Avusturya’ya karşı düzenlenen bu boykotaj yabancı postalarının kaldırılması konusunun yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Yeniden diyoruz çünkü, özellikle II. Abdülhamid döneminde muzır yayınların ülkeye sokulmasını önlemek, terörist faaliyetlerde kullanılan silâh, mühimmat ile her türlü propaganda malzemesinin yurda girişini durdurmak amacıyla girişilen yabancı postalarını kaldırma çabaları, bir devlet politikası hâline gelmiştir.⁴ Ancak bu kez yabancı postalarının kaldırılmasını isteyen yalnızca Osmanlı devleti değil aynı zamanda Osmanlı halkı olmuştur.

Osmanlı topraklarında kurulmuş olan yabancı posta büroları hakkında birçok araştırmacı ve filatelist çalışma yapmıştır. Filatelistlerin araştırmaları, genellikle, Levant postahaneleri adıyla anılan Osmanlı topraklarında yabancılar tarafından işletilen posta bürolarının damga, mühür ve pullarıyla ilgili ayrıntılarda yoğunlaşmaktadır.⁵ Kimi filatelistler de ellerine geçen bazı belgeleri

* Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aydın.

¹ Darüşşafaka tarafından yayımlanan *Darüşşafaka, Türkiye’de İlk Halk Mektebi*, İstanbul 1927; Mehmet Emin Kalmuk, “P.T.T. hizmetinde Darüşşafakalılar” *Darüşşafaka Türkiye’de İlk Halk Okulu Yıllığı*, İstanbul, 1948; *Darüşşafaka Tarihi*, İstanbul, 1998.

² Paris’te bulunan Yüksek Telgraf Mektebi’nde mühendislik öğrenimi görmek için 1883’de Fahri, Mustafa Fuat, Şevki ve Salih Zeki, 1885’de Mehmet Ali, Mustafa Nesimi, 1887’de Mehmet Emin ve Mustafa İhsan, 1889’da Mehmet Sayıt ve Mehmet Ferit, 1891’de Giritli Hüseyin ve Mazlum Fransa’ya gönderilmişlerdir. Her iki yılda bir, genellikle iki Darüşşafaka mezununun Paris’teki Yüksek Telgraf Mektebi’ne gönderilmesi ve burada ülke için değerli telgraf mühendislerinin yetiştirilmesi bir yöntem olarak benimsenmiş iken, 1892 yılında Paris Üniversitesi öğrencilerinin bir gösteri yürüyüşü yapması ve bu yürüyüşe Paris’te siyasetle uğraşan bazı Türk öğrencilerin de katılmış olması yüzünden bütün Türk öğrenciler İstanbul’a çağırılmış, ve onlarla birlikte Darüşşafakalılar da henüz eğitimlerini tamamlamadan dönmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra, uzun süre Paris’e öğrenci gönderilmemiştir. Hüsnü Sadık Durukal, “İlk telgraf mühendislerimiz,” *Ark*, sayı 2 (Nisan 1957), s.4, 6, 8.

³ M. İzzet, “Merhum Salih Zeki,” *İkdam*, 17, 18, 19 Ağustos 1921.

⁴ Tanju Demir, *Türkiye’de Posta ve Telgraf ve Telefon Örgütünün Tarihsel Gelişimi (1840-1920)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2001, s.215 vd; Ayrıca bkz. *Türkiye’de Posta ve Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*. PTT Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2005, 264 s.

⁵ Cafer (Jeff) Ertuğrul, “Osmanlı postalarının yabancı postalara karşı savaşı,” *Türkiye’de Pul ve Pulculuk*, Yıl 1, sayı 6,7,8,9 (1982); Ali Nusret Pulhan, *Türk Pulları Kataloğu*, İstanbul 1958; Edvin Rizi, “Levant Postaları ve Türkiye’nin bunlara karşı savaşı 2,” *Yeni Koleksiyon*, sayı 8 (Ocak 1980); Ragıp Serdaroğlu, “1870-1900 döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman postahaneleri ve kullanılan damgalar,” *Pul Kültürü*, Yıl 1, sayı 3, 15 Mayıs 1969; Ersin Yurtsever, “Osmanlı İmparatorluğunda yabancı postalar,” *Türkiye’de Pul ve Pulculuk*, cilt II, Sayı 4-5 (15 Şubat 1984).

yayımlayarak arşivlerde bulunmayan bilgileri aktarmışlardır. Yabancı postalarından söz eden araştırmacılara gelince, bunların içinde gerçekten konunun uzmanı olarak nitelendirilebilecek isimler vardır.⁶ Örneğin, Türkiye'nin ilk ve en önemli posta uzmanlarından Mehmet Ali Bey, 1914 yılında yabancı postalarla ilgili bir makaleyi *Posta ve Telgraf Mecmuası*'nda yayımlamıştır. Mehmet Ali Bey, yukarıda da belirttiğimiz gibi, aynı zamanda 1900 yılında toplanan Posta Islahat Komisyonu'nun da bir üyesi olduğundan, o dönemde yabancı postalarının kaldırılması için gereken hukuki dayanaklarla teknik konuların yer aldığı dosyayı⁷ hazırlayanlardan biridir. Aynı şekilde, yine daha önce değindiğimiz gibi, Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra Paris Posta ve Telgraf Mektebi'nde eğitim görmüş olan Salih Zeki Bey'in 1908 Ekim ayından itibaren *Tanin* gazetesinde yayımlanan çalışması da oldukça önemlidir. 1908 yılında Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurmasıyla yeniden gündeme gelen yabancı postalar sorunu İbnü'z-Ziya Ahmed Reşid tarafından *İstişare Mecmuası*'nda yayımlanan ve iki bölümden oluşan makalede de işlenmiştir. Tüm bu çalışmaların yanında dönemin basınında birçok röportaj, haber, makale ve çeviriler yer almaktadır. 1908 yılında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı ile yabancı postalar arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusu akla gelebilir. Bu sorunun yanıtı, Avusturya'nın Osmanlı posta taşımacılığı konusundaki hâkimiyet ve rekabetinde gizlidir. Avusturya postaları, Osmanlı posta taşımacılık sistemine egemendir, çünkü Osmanlı postaları, Avusturya postalarından ne kadar kopmaya çalıştıysa da Avusturya ticari gemileri olmadan posta taşımacılığında yetersiz kalmışlardır. Bu yüzden uzun yıllar Avusturya vapur şirketleri ve özellikle de Lloyd, birçok önemli liman kentinde bulunan acenteleri sayesinde, Osmanlı postalarının örgütlenme yetersizliğinden de yararlanarak, taşımacılık yapmıştır. Avusturya postaları, Osmanlı postalarının rakibidir, çünkü Osmanlı postaları hem Avusturya postalarından yararlanmak zorundadır hem de onlardan kurtulma çabası içinde görülmektedir. Tek çare rekabettir ve rekabet için birçok yöntem denenmiştir.⁸

⁶ Günümüzde konu ile ilgili en önemli çalışmalar arasında, Nesimi Yazıcı, “Osmanlı İmparatorluğunda yabancı postalar ve Atatürk Türkiye'sinde postacılık,” *İletişim*, 1981/3; M. Bülent Varlık, “Bir yarı-sömürge olma simgesi: Yabancı posta örgütleri,” *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt VI, s.1656 vd.; Salih Kuyaş, “Posta tarihi ve kapitülasyon postahaneleri I,” *Tarih ve Toplum*, sayı 1, (Ocak 1984) zikredilebilir. Ayrıca, Jacques Thobie, *Interêts et Imperialisme Français dans L'Empire Ottoman (1895-1914)* adlı eserinde (Paris 1977) konuya geniş yer ayırmıştır.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Yıldız Maruzat Defteri, 1317 tarihli ecnebi postalarının ilgasına ilişkin evrak, 13 Ş 1317, Defter Nr. 8472, İrade Nr. 6279; Defter Nr. 8682.

⁸ 1317 posta ıslahatı sonrası yabancı postaların çalışma sahasını daraltmak amacıyla alınan önlemlerden biri de onların merkezi yerlerde şube açmalarının önüne geçmek olmuştur. Örneğin, Osmanlı postalarının en büyük rakibi ve Avusturya postalarının temel direği olan Lloyd Acentesi ve benzeri Avusturya posta şirketlerinin Osmanlı postalarıyla rekabete girmemeleri için ana caddelerde postahane açmalarına yasak getirilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örneklerinden biri İzmir'de uygulanmış ve 1900 yılında İzmir'de bulunan iki Avusturya postahanesinde Lloyd kumpanyası acentelerinin ana caddeden başka bir yere taşınması hakkında irade çıkarılmıştır (B.O.A. YA.86/11). Bu hesaba göre, limanda işi

Osmanlı postalarının Avusturya'dan sonraki en büyük rakibi Rusya, Fransa ve İngiltere'dir. Almanya ise, ancak 1870'lerde kendi birliğini sağladıktan sonra ciddi bir rakip olabilmiştir. İtalya ilk deneyimini 1880'lerde yapmış ve Trablusgarp'da açtığı bir postahaneyi Dünya Posta Birliği'ne onaylatmayı başarmıştır.⁹ Yunanistan ve Mısır da, Osmanlı topraklarında postahane açmışlarsa da uzun süre tutunamamışlardır. Yıllar süren mücadeleler sonunda ancak 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren kapatılabilen yabancı posta büroları, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Bırakışmasından sonra tekrar açılmaya başlamış, bu arada daha önce şubesi olmayan Polonya ve 1896'dan sonra bir süre çalışan Romanya postaları da, durumdan yararlanarak İstanbul'da birer şube açmışlardır.¹⁰

Salih Zeki Bey'in Darüşşafakalı oluşu, yabancı postaları konu alan bir makale yazmak hususunda kendisine ayrı bir yön vermiştir. Çünkü Darüşşafaka kuruluşundan itibaren Osmanlı Posta ve Telgraf memurlarının yetiştirildiği bir okul olmuştur. Üstelik Salih Zeki Bey, bu okulu üstün bir dereceyle bitirmekle kalmamış, aynı zamanda Paris'te eğitimini ilerletmeye de hak kazanmış ve Paris Posta ve Telgraf Yüksek Mektebi'ne giderek ülkesine bir posta ve telgraf uzmanı olarak dönmüştür. Ülkeye döndükten bir süre sonra Posta ve Telgraf İdaresi Fen Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır. Bu yüzden Salih Zeki Bey, ülke içinde ayrı birer hükümet gibi çalışan yabancı konsoloslukların güdümündeki yabancı postalara karşı oldukça bilinçli ve duyarlıdır. Kendisi gibi Darüşşafaka'dan mezun olarak Paris'de eğitimlerini tamamlamış diğer arkadaşları ile birlikte yabancı postaların kaldırılmasını desteklemiş, Osmanlı Posta ve Telgraf örgütünün modern bir yapıya kavuşturulması gereğine işaret etmiştir.

Bağlı bulunduğu Posta ve Telgraf Nezareti'nin yabancı postalara karşı verdiği mücadeleyi yakından bilen Salih Zeki, dönemin siyasal gelişmelerine paralel olarak ortaya çıkan duyarlılığın yabancı postaların kaldırılması hususunda bir ortam yaratacağına olan inancıyla, bir makale yazmaya karar vermiştir. *Tanin* gazetesinde tefrika halinde yayımlanan makalesinde, Âli Paşa (1815-1871) zamanından beri yabancı postaların kaldırılması konusunda yapılan tüm girişimlerin sonuçsuz kaldığını, II. Abdülhamid döneminde ise yabancı

olan ve aceleyle elindeki eşya ya da mektupları postaya verme durumunda olanlar, arka sokaklardaki Avusturya postasını belki de hiç fark etmeyecekler ve doğruca Kordon üzerinde bulunan Osmanlı Postanesine gitmeyi tercih edeceklerdi. Ancak; Avusturya postası hem süratli hem de güvenli olduğu için bu planın yürüdüğü pek söylenemez. Üstelik Osmanlı postası, mektupları gemi hareket saatinden en geç bir saat önce teslim almaktaydı, oysa Avusturya postasına kalkıştan 15 dakika öncesine kadar mektup verilebiliyordu.

⁹ B.O.A. HR. HMŞ.İŞO, 49/6.

¹⁰ Ali Nusret Pulhan, *Türk Pulları Katalogu*, İstanbul, 1975, s.969-970, Hüsnü Sadık Durukal, “Ecnebi postalarının Türkiye'de ilgasının 50. yıldönümü,” *Yıllık, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3-4 (28 Kasım 1963), Yıl 1962-63, s.21 vd.

postalarla savaşımın daha farklı bir boyut kazandığını ifade etmektedir. Abdülhamid rejimi kendi posta örgütünü dizginleme ve sıkı bir denetime tâbi tutmanın yanı sıra yabancı postalar yoluyla yurda sokulan yasak ilaç, kaçak eşya, silâh ve yayınları ülke için önemli bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Yabancı postaları kaldırmak için, onları ticarî açıdan zarar eder hâle getirmeye çalışmıştır. Öncelikle uzman posta memurları yetiştirilerek, Osmanlı postalarının modern bir görünümüne ulaşmasına gayret edilmiştir. Böylece yabancı postaların varlık sebepleri olarak gösterilen hızlı ve düzenli hizmet dayanağı ortadan kalkacak, yalnızca ticarete katkı için var oldukları gerekçesi de geçersiz hâle gelecektir. Eğer kâr etmek için burada iseler, zarar edince çekip gitmeleri gerekecektir. Eğer gitmezlerse gerçek hüviyetleri ortaya çıkacaktır. Gerçek amaçları açığa çıkınca, onları ortadan kaldırmak için diplomatik temaslar hızlandırılacak ve sürekli eleştirdikleri Osmanlı postaları, ülkedeki tek haberleşme vasıtası haline gelecektir. Bu yüzden öncelikle yabancı postalarla rekabet denenmiştir. Osmanlı postaları yabancı postaların kârlarını azaltmak için kendi taşıdığı mektuplarda büyük indirimler uygulamış, kaçak mektup taşınmasının önlenmesi için sert tedbirler almıştır. Bunlardan istenen sonuç alınamayınca da modern bir eğitimle Avrupa’da yetişen Osmanlı posta uzmanlarının çalışmalarıyla Osmanlı postalarının 1317 islahatı adı altında giriştiği yeniden yapılanma hareketi ortaya konmuştur.¹¹ Bu islahatın sonucunda Osmanlı postaları daha modern bir yapıya kavuşmuş ise de, tüm bu çabalara rağmen II.Abdülhamid döneminde yabancı postaların kaldırılması mümkün olmamıştır.

II. Meşrutiyet dönemi başlarında yabancı postalar konusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönemde ilk kaldırma girişimi Avusturya’nın 1908 yılı sonlarında Bosna-Hersek’i ilhak ettiğini ilan etmesinden sonra başlamış ve basının da desteği ile bir kamuoyu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu arada ortaya çıkan Avusturya mallarını boykot hareketine Posta ve Telgraf Nezareti çalışanları da başlarındaki Avusturya yapımı fesleri atıp Hereke Fabrikasında üretilen kalpakları giyerek katılmışlardır.¹² Bu boykot,¹³ Osmanlı ülkesinde en yaygın posta örgütüne sahip olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun postahanelerine mektup vermemek, Avusturya vapurlarıyla yolculuk yapmamak şeklinde daha da genişlemiştir. Olayların genişlemesiyle de gazete sütunlarında yabancı postalarının ülkedeki zararlarını anlatan yazılar ardı ardına çıkmaya başlamıştır. Bu yazılar dönemin zihniyetini mükemmel bir biçimde yansıtmaktadırlar. İşte daha önce sözünü ettiğimiz, *Tanin* gazetesinde dört kısım halinde yayımlanan ve Darüşşafaka muallimlerinden Salih Zeki Bey tarafından

¹¹ Bu konuda bkz. Tanju Demir, *a.g.t.*, s.60 vd.

¹² *İttihat ve Terakki*, 17 Kanun-ı evvel 1908.

¹³ Avusturya boykotu konusunda bkz. Mehmet Emin Elmacı, *Bosna Hersek’in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1996.

kaleme alınan “Ecnebi Postahaneleri”¹⁴ *İstisare Mecmuası*’nda İbnü’z-Ziya Ahmet Reşid tarafından yazılan “Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri”¹⁵ adlarını taşıyan makaleler bu ortamda yazılmıştır. Salih Zeki Bey yazısına yabancı postaların ülkeye verdikleri zararları sıralayarak başlamakta ve bunların kaldırılması için kamuoyunda bir bilincin oluşması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre, Osmanlı topraklarındaki yabancı postalarının kaldırılması için öncelikle bu postaları tercih eden Osmanlılar artık bunların zararının farkına vararak kendi postalarına güvenmek yolunu seçmelidir.¹⁶ Salih Zeki Bey, ayrıca yabancı postahanelerin ülkenin bağımsızlığını tehdit ettiğini de somut bir örnekle açıklamaktadır. Şöyle ki, devletlerin bağımsızlık alâmetlerinden biri de paradır. Devlet garantisinde ve nakit kağıt para gibi geçerliliği olan pul da aynı değerdedir. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren yabancı postaları kendi pullarını kullanarak Osmanlı ülkesinde bir nev’i bağımsız devlet gibi davranmakta ve esasen Osmanlı egemenlik haklarını çiğnemektedirler. Yabancı postahanelerin bağlı olduğu devletler ise bu durumu eski anlaşmaların muğlak bazı maddelerine dayanarak kendilerince açıklamaktadırlar. Oysa bu yanlıştır. Hiçbir devlet hiçbir anlaşmayla böyle bir yetkiyi isteyerek bir başka devlete devredemez.¹⁷

Salih Zeki Bey, Osmanlı postalarının bazı eksiklerinin olmasının yabancı postalarının varlığı için yeterli bir varlık sebebi olamayacağını da ileri sürmektedir. Çünkü Japonya bile, kendi posta teşkilâtını kurduktan sonra ülkesindeki yabancı postaları kapatmıştır. Modern Osmanlı postaları kurulalı çok daha uzun bir zaman olmasına karşın Avrupalılar, mektupların açıldığını, haberleşmenin gizliliğine riayet edilmediğini ileri sürerek kendi postalarını kapatmayı reddetmişlerdir. Artık bu da geçerli bir sebep değildir. Çünkü artık ülkede tüm hakları Anayasa garantisi altına alan meşrutî bir hükümet vardır. O halde niçin bu devletler postalarını alıp götürmemektedir?¹⁸ Bunun yanıtını Salih Zeki Bey de gayet iyi bilmektedir ve yazısının tamamını okuduğumuzda bu manzara daha iyi anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti postaları, Salih Zeki’nin dikkat çektiği eksiklikleri 1914 yılına gelindiğinde büyük ölçüde gidermiş görünmektedir. Özellikle Oskan Efendi’nin Posta ve Telgraf Nazırı olmasından sonra Osmanlı postaları

¹⁴ Salih Zeki, “Ecnebi postahaneleri,” *Tanin*, 18 Eylül 1324, 25 Eylül 1324, 6 Teşrin-i evvel 1324, 10 Teşrin-i evvel 1324.

¹⁵ İbnü’z-Ziya Ahmed Reşid, “Memleketimizde ecnebi postahaneleri,” *İstisare*, Sayı 16-17 (İstanbul 1324), s.721-728; 769-774.

¹⁶ Salih Zeki, a.g.m, *Tanin*, 18 Eylül 1324.

¹⁷ Salih Zeki, “Ecnebi postahaneleri” (İlân-ı Meşrutiyetten sonra), *Tanin*, 6 Teşrin-i evvel 1324, 10 Teşrin-i evvel 1324.

¹⁸ Salih Zeki, “Ecnebi Postahaneleri” (İlân-ı Meşrutiyetten sonra), *Tanin*, 6 Teşrin-i evvel 1324, 10 Teşrin-i evvel 1324.

Avrupalı posta işletmelerini aratmayacak kadar iyi çalışmaya başlamıştır. Aynı yıllarda kabineye dâhil bir bakanlık statüsüne de sahip olan PTT Nezareti, 1914 yılı sonlarına doğru kapitülasyonların kaldırılması ile birlikte Alman ve Avusturya postahaneleri hariç tüm rakiplerinden 30 Ekim 1918 tarihine, yani Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadar kurtulmuştur. Bu tarihten sonra Kapitülasyon postahaneleri yeniden açılmaya başlanmıştır.¹⁹ Bu postahanelerin tamamen ortadan kalkması ancak Lozan Antlaşması ile gerçekleşebilmiştir. Ancak Salih Zeki, 1921 yılında vefat ettiğinden, ömrü bu sonucu görmesine yetmemiştir.

Salih Zeki Bey'in *Tanin*'deki bu tefrikasını onun aziz hatırasını bir kez daha yâd ederek ekte sunuyoruz.

EK

Salih Zeki Bey'in yabancı postalar ile ilgili olarak *Tanin* gazetesinde yayımlanan dört makalesi

Salih Zeki, “Ecnebi Postahaneleri,” *Tanin*, 18 Eylül 1324 (1 Ekim 1908)

Memleketimizin bazı şehirlerinde işlemekte bulunan ecnebi postahaneleri hakkında şimdi söz söylemek ihtimal ki, nâ-be-hengâm addedilir. Fakat makalelerimiz nihayetine kadar okunacak olur ise görülür ki maksadımız haricen sükûn ve sükûta muhtaç olduğumuz böyle bir hengâmede bir mesele-i siyasiye çıkarmak değildir. Belki milletin kesb-i hürriyet ettiği şu zamanda nazarına pek garip görünecek olan ecnebi postahanelerinin insidadı neye mütevakıf olduğunu göstermek, bunun için hükûmet tarafından evvelce vuku bulan teşebbüsât ve icraatı ve bundan dolayı memleketçe hâsıl olan menafî ve mazarratı irae eylemek, hâsılı, âtî için bu meseleye dair efkâr-ı umumiyede bir zemin tehiyye etmektir. Maksadımız şu suretle izah edildikten sonra bir şey daha söylemek iktiza eder: O da, gerek bu ana kadar hükûmet tarafından vukua gelen teşebbüsâtı, gerek bundan hâsıl olan menafî ve mazarratı bir takım devirlere tefrike lüzum görmemizdir. Çünkü hükûmetin bir devirde takip ettiği maksat diğer devirde takip ettiği maksattan büsbütün başkadır. Bir de bu tetkikata ekseriyen düvel-i ecnebiye ile vuku bulan muhaberat esas itihaz edildiği cihetle, tarihler bittabî efrencî olarak gösterilmiştir.

Berlin Muahedesi'nden evvel. Memâlik-i Osmaniye'nin bazı şehirlerinde mevcut olan ecnebi postahanelerinin ref ve ilgası hususunda Bâb-ı Âli geçen 44 sene zarfında birkaç kereler düvel-i ecnebiye nezdinde teşebbüsatta bulundu. Bu teşebbüsâtın birincisi Memâlik-i Şahane'de “Posta ve Telgraf İdare-i Merkeziyesi” teşkilini, tabiri âherle posta müraselât ve münakalâtının taht-ı temine alınması için Posta ve Telgraf idarelerinin tevhidini müteakip vâki oldu.

Filhakika Hariciye Nezareti tarafından 4 Şubat sene 1864 tarihiyle düvel-i muazzamaya yazılan bir umumî notada Memâlik-i Şahane'nin bazı mahallerinde nef ve

zuhuru Hazine-i Devlete ait olması lâzım gelen bir sanatın ecnebiler tarafından hiçbir hakk-ı meşrûa müstenid olmayarak “icrası” şiddetle muaheze edilmiş ve Osmanlı Posta ve Telgraf İdaresi'nce âhiren vukua gelen terakkiyattan bahs ile bu ecnebi merakızının kapatılması talep olunmuştu.

Maatteessüf, Bâb-ı Âli'nin bu ilk teşebbüsü semeresiz kalmış, notada demeyan olunan delailin kat'iyetine ve Devlet-i Aliyye'nin hukuk-ı sarıhasına rağmen Bâb-ı Âli bir sene muhabereden sonra bu nevi teşebbüsât-ı siyasiyeden sarf-ı nazar etmeğe mecbur olmuştur. Çünkü düvel-i ecnebiyeden “ecnebi postahanelerinin ref'i veya seddi böyle birden bire icra edilebilir şeylerden olmadığı ve Osmanlı postahanelerinin intizam ve mükemmeliyetini ecnebilerin de tasdik etmeleri lâzım geldiği” cevabı alınmıştır. Memâlik-i Osmaniye'de posta muamelâtının memurîn-i Devlet-i Aliyye'ye inhisarı hakkında Bâb-ı Âli tarafından vukua gelen bu teşebbüs-i azîmin yalnız bir faidesi görüldü ki, o da mes'elede o zamanlar doğrudan doğruya alâkadar bulunan Rusya, Avusturya-Macaristan ve Fransa devletlerinin Memâlik-i Osmaniye'deki postahanelerini sedd etmemek hususunda gösterdikleri ısrarı izah için dermeyan ettikleri esbâbın tezahür etmesidir. İleride bi't-tafsil beyan edilecek olan bu esbâbın nev-i mahiyeti hiçbir zaman değişmemiş ve düvel-i sâlisenin bu bâbdaki nokta-i nazarı da islah-ı tahavvül eylememiştir.

Bâb-ı Âli ile düvel-i ecnebiye meyanında vuku bulan bu müzâkerat daha doğrusu münâkaşat yedi sene sükûn ve sükût içinde geçtikten sonra Rusya devleti tarafından Bâb-ı Âli'ye verilen bir nota münasebetiyle bâb-ı müzâkerat tekrar açıldı. Şöyle ki, 1871 sene-i milâdiyesinde Rusya devleti “Posta İdaresi” ile “Seyr-i Sefâin Şirketi” gibi yeni iki müessesesi-i resmiesi arasında akdolunan bir itilâf-nâme hükmüne tevfikân Memâlik-i Şahane'de bulunan Rus postahanelerinin kâffe-i hukuk ve imtiyazatını şirket-i mezkûreye devir ve terk ettiğini bir nota ile Bâb-ı Âli'ye bildirmiş idi. Bu fırsattan bi'l-istifâde Bâb-ı Âli de “ecnebi postahanelerinin Memâlik-i Osmaniye'de gayri tabii ve gayri meşrû olan hâl ve mevkîleri” üzerine düvel-i muazzamanın nazar-ı dikkatlerini celb etti.

Maatteessüf, Bâb-ı Âli, düvel-i muazzamaya karşı açmış olduğu bu mübareze-i siyasiyeden de hiçbir muvaffakiyyet istihsal edemedi ve hâ vah nâ vah daha muvaffak diğer bir fırsata intizara mecbur oldu.

Bu fırsatın zuhuru ise pek çok tehir etmemiştir. 1874 senesi Eylül'ünde İsviçre'de Bern şehrinde beynelmilel posta muamelâtını tensik ve tanzim üzere bir kongre akdine devletlerce teşebbüs edilmiş ve bu meyanda Devlet-i Aliyye de kongreye davet olunmuş idi. Taraf-ı devletten bu kongreye memur olan zat kongrenin içtima-i umumiyesinde düvel-i mütemeddine meyanındaki münasebetin yegâne vasıta-i tanzimi olması lâzım gelen hiss-i hakkaniyetle bi'l-müracaâ Memâlik-i Osmaniye'de bulunan ecnebi postahanelerinin ref' ve ilgasını kongreden talep etti. Fakat kongre heyeti Memâlik-i Şahane'deki ecnebi postahanelerinin lüzum ve adem-i mevcudiyeti hakkında söz söylemenin kendi daire-i salâhiyeti dâhilinde olmadığına karar vermekle meseleyi tekrar alâkadar olan devletler beyninde vâki olacak müzâkerat-ı siyasiyenin netice-i meşkûkesine terk etmiştir.

¹⁹ Mehmet Emin Elmacı, *Meşrutiyetten Lozan'a Kapitülasyonlar*, (Doktora Tezi)Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2001, s. 194 vd.

Mâ-hazâ Devlet-i Aliyye Bern şehrinde akdolunan Posta İttihadı'na dâhil olmaktan geri durmadığı gibi imza olunan İttihat Posta Mukâvelenâmesi'nin 19. maddesi mucebince Memâlik-i Şahane'den memâlik-i ecnebiyeye vukua gelecek posta irsalatına Osmanlı pulları vaz ve tatbik etmek lâzım geleceğini de suret-i şedidede talep etmiştir. Hatta bu talep ve ısrar üzerine Bâb-ı Âli gelecek 1880 senesi temmuzundan itibaren Memâlik-i Şahane postahanelerinde beynelmilel posta muamelâtı küşad edeceğini bu nota ile düvel-i ecnebiyeye bildirdi.

Fakat Bâb-ı Âli, bu defa da, süferât-ı ecnebiyenin izahı gayrı kabil olan muhalefetlerine hedef oldu. Binaberin, her nev'i tenkidat ve itirazata nihayet vermek üzere Hükümet-i Seniyye, Memâlik-i Şahane'de beynelmilel posta muamelâtını tesis ve merakizini teşkil etmek vezâifini İskadmur (Scudamore) nâmında mukaddemâ İngiltere Posta Nazırlığında bulunmuş bir zâtın yed-i kifayetine tevdi eyledi.

İşte bu zatın ikdamatı ve Hükümet-i Seniyye'nin ihtimamatı sayesinde Dersaadet'te Galata'da ilk defa olarak 1875 senesinde bir “İttihat Posta Merkez-i Umumisi” küşad edildiği gibi Memâlik-i Şahane'nin diğer nukad-ı mühimmesinde de İttihat Posta Muamelâtı tesis olunmuştur.

Hükümet-i Seniyye'nin beynelmilel posta muamelatının tesisinde gösterdiği ciddiyet ve bu bâbda istihsal eylediği muvaffakiyete mebni olmalıdır ki, Rusya Hükümeti 1876 senesinde Memâlik-i Osmaniye'deki Rusya postahanelerinin muamelatını Osmanlı İttihad Posta İdareleri'ne terk etmek üzere bir hususî mukavele akdine tâlip olmuştur. Vakıa bu mukavele-i hususiye bazı nukad-ı zaifeyi muhtevi bulunuyor ve kabulü devletçe bazı mühim fedakârlıkların ihtiyarını icap eyliyor idiye de yine hâl-i sabika nazaran –siyaseten olsun- hukukî bir hatve-i terakki addolunur. Ne fayda ki, o vakitler efkâr-ı umumiye hâl-i heyecanda bulunduğundan iki devlet postahanesi arasında tanzim olunan bu hususî mukavelename Bâb-ı Âli tarafından karin-i sevab görülememiş ve biraz sonra Rusya ile meyanımızda zuhur eden harb, bâb-ı müzâkeratı büsbütün sed ettiğinden mesele tâ Berlin Muahednamesi'nin akdine kadar yüzü üstüne kalmıştır.

Salih Zeki, “Ecnebi Postahaneleri,” *Tanin*, 25 Eylül 1324 (8 Ekim 1908)

Berlin Muahedesi'nden sonra. Berlin Muahedesi'nin akdini müteakip Bâb-ı Âli ilk defa 1879 senesinde Memâlik-i Osmaniye'de bulunan ecnebi postahanelerinin ref' ve ilgası için düvel-i muazzama nezdinde yeniden teşebbüsât-ı siyasiyede kıyam etti. Ve bir sene sonra Paris'te inikad eden Posta Konferansı'nda da bu yolda mutâlebatda bulunmaktan çekinmedi. Fakat bu teşebbüsattan hiçbir fayda hâsıl olmadığı gibi ecnebi postahaneleri'nin adedi de tezyid etmemiş idi. Nihayet, 1881 senesinde Bâb-ı Âli Memâlik-i Şahane'de bulunan ecnebi müesseselerinin asayiş-i memleketi mehl ve ahlak-ı milliye için muzır bazı evrak-ı matbuanın duhul ve intişarına vasita olduklarından bahs ile düvel-i muazzamanın tekrar nazar-ı dikkatlerini celbe lüzum gördü. Bunun üzerine evvelce Paris Posta Kongresi'ndeki mütalabat-ı muhikkasına karşı verilen cevap-ı redde bakmayarak -tarihimizde misline ender tesadüf olunur bir şekilde- ecnebi postahanelerinin insidadını düvel-i muazzamadan talep edildi.

Teessüf olunur ki, Bâb-ı Âli'nin bu talep ve ısrarı, İstanbul'da Şehir Postası'nın herkeşçe mâlum olan bir sebepten dolayı lağvedilmesi hengâmına tesadüf etmiştir. Ecnebi postahanelerine ihtiyacı olmadığını iddia eden bir devletin payitahtında bile şehir postası bulunmaması mutalebat-ı sâbıkasını hükümsüz bırakmış ve bu hadise bilâhare düvel-i muazzamanın ezcümle Avusturya ve Fransa'nın elinde yeni bir silâh mukabele olmuştur.

Maamafih, bu iki hükümet Bern Muahednamesi'nin dördüncü maddesi fırka-i âhiresine tevfikân Memâlik-i Şahane'ye duhulü memnu addolunan evrak-ı matbuayı tevzi etmeye âmâde olduklarını beyan etmişler idi; fakat Hükümet-i Seniyye bununla iktifa etmek istemedi ve etmedi. O zamanlar Şark Şimendiferleri Avrupa hututuyla iltisak hâsıl etmediğinden Bâb-ı Âli beynelmilel bir Osmanlı postası teşkiline ve bu suretle yeniden ecnebi postaları meselesinin hâl ve faslına teşebbüs edildi. Bunun için Varna tarihiyle Avrupa'ya gönderilen ve yine oradan buraya gelen posta çantalarını nakle mahsus olmak üzere bir Osmanlı vapuru işletilmesine karar verdi. Çünkü bu tarikle rekabet-i ecnebiyeyi bertaraf edebileceğine ümitvâr idi. Posta Nezareti, Hükümet'in bu kararını beynelmilel posta muamelâtına mahsus bulunan Bern merkez-i umumiyesine bildirdi. Gerçi Bern merkezi, Hükümet-i Seniyye'nin bu karar ve teşebbüsâtını düvel-i ecnebiye idarelerine tebliğ etmekten imtina etti ise de Posta Nezareti ile Bulgaristan Emâreti Posta İdaresi meyanında hâsıl olan itilâfa binaen 1884 senesi Ağustos'unda Varna tarihiyle beynelmilel bir posta hattı küşad edildi.

Esası akıl ve hikmete muvafık olmayan her teşebbüsâtın neticesiz kalacağı şüphesizdir. Varna'dan kalkacak olan tren ne vakit hareket edeceğini ve İzzettin vapurunun Dersaadet'ten Varna'ya kaç saatte gideceğini nazar-ı dikkate almak lâzımeden iken alelâyâ bir saatte bu vapurla posta çıkarmak bizlere mahsus kayıtsızlıklardandır.

Filhakika, Avrupa postasını hâmilen buradan hareket eden İzzettin vapuru Varna'ya, trenin hareketinden üç saat sonra vâsıl olmuş ve bu keyfiyet teşebbüs-i akimin ehemmiyetini ecanip nazarında derhal izâle edivermiştir.

Hükümet-i Seniyye'nin sinîn-i ihtirâdaki teşebbüsâtına geçmeden, bu meyanda vukua gelen bir hadise-i mühimmeyi de zikretmek icab eder: Berlin Muahedesi'nden evvel burada postahanesi olmayan bir devlet-i muazzamayı takliden Yunan hükümeti de Dersaadet ve İzmir'de bir postahane küşad etmiş idi. Bâb-ı Âli, Yunan Hükümeti'nin bu muamelesini haricen şiddetle protesto ettiği gibi dâhilen de kuvve-i cebriye istimâl ile postahanelerini indirdi. Maamafih, bu hâdisiye diğer ecnebi postahanelerinin hâl ve mevkilerini aslâ düçar-ı tezelzül etmemiş ve yalnız Yunanistan ile meyanemizde posta muamelâtının inkıtâna sebep olmuştur.

1886 senesinde Selânik Şimendiferi'nin Zibefce²⁰ tarihiyle Avrupa-yı Şarkî Şimendiferleri ile iltisak peydâ etmesi meselenin rengini büsbütün değiştirdi. Şöyle ki, bu zamana kadar ecnebi postahaneleri sahilde bulunan bazı bilâd-ı Osmaniye'de açılmış ve bunların çanta ve paketleri haftada bir veya iki defa hareket ve muvasalat eden Fransız, Nemçe, Rus vapurları vasıtasıyla ahz ve irsal edilmekte bulunmuş idi. Fakat

²⁰ Üsküb'ün kuzeyinde Kosova Vilâyeti'nin sınırlı kent.

Selânik-Viyana hattının küşadı üzerine Selânik’de bulunan ecnebi postahaneleri çantalarını berren yani posta vagonu ile sevk ve isal ve yine o tarikle ahz-ü istihsal etmek istediler.

Halbuki, Memâlik-i Şahane dâhilinde bulunan bir şimendifer üzerinde posta vagonu işletmenin hakkı münhasıran Hükümet-i Seniyye’ye aid idi. Bâb-ı Âli böyle bir şimendifer üzerinde ecnebi memurlarının taht-ı idaresinde bir posta vagonunun işletilmesine bittabi nazar-ı müsamaha ile bakamazdı. Nitekim bakmadı ve şu iltisak meselesinde ecnebi postahanelerinin berren vâki olacak münâkalâtına karşı olanca kuvvet ve şiddetiyle mukabele eyledi.

Fakat meselede alâkadar olan devletlerin sefirleriyle Bâb-ı Âli arasında sürüp giden müzâkerattan sonra Selânik’te bulunan ecnebi postahanelerinin şimendifer ile Avrupa’ya gönderecekleri posta paket ve çantalarını kapalı ve mühürlü olarak Selânik Osmanlı postahanesine teslim etmeleri taht-ı karar alındı. Bâb-ı Âli de bunu aynen ecnebi postahaneleri hakkında devletlerce takarrür edecek suret-i tesviyeye kadar bir tedbir-i muvakkat olmak üzere kabule muvafakat gösterdi.

1888’de Dersaadet - Viyana şimendifer hattının küşadı esnasında aynı mesele yine serzede-i zuhur olmuştur. Fakat bu defa Bâb-ı Âli’nin itirazatına rağmen süferât-ı ecnebiye Selânik - Viyana hattı için muvakkaten ittihaz olunan karara imtisal edilmesini talep eylemiştir. Bunun neticesi olmak üzere Dersaadet’te bulunan İngiltere, Avusturya, Almanya, Rusya, Fransa postahaneleri posta paket, çanta ve çuvalarını mühürlü olarak Sirkeci’deki Osmanlı postahanelerine teslim etmeleri ve Avrupa’ya şimendifer ile ve Osmanlı posta vagonuyla bu postahanelere gelen paket ve çantaları yine sirkeci postahanesi vasıtasıyla almaları bir usûl-ü muvakkate olmak üzere kabul edilmiştir ki, bu usûl el’an mer’iyy-ül-icradır.

Bundan sonra ecnebi postahanelerinin ref’ ve ilgası çaresini düşünmek ve bu bâbda kat’i bir tedbire tevessül eylemek üzere komisyon teşkil etmek Hükümet-i Seniyye’ce başlıca bir meşgale olmuştur. Ancak, Bâb-ı Âli her fırsattan bil-istifade ecnebi postahanelerinin seddi için düvel-i muazzamaya müracaat ettikçe ecnebi postahaneleri tevsi-i muamele etmekten hâli kalmıyor idi. Evvel emirde şehir dâhilinde evrâk-ı vârideyi tevzie hak ve salâhiyetleri yok iken yavaş yavaş müvezziler istihdâmına ve her ticaret noktasında bir şube küşadına başlamışlar idi. Bu hâli gören ve alelhusus “evrâk-ı muzırta” nâmını verdiği evrâk-ı matbuanın duhulünü şiddetle men etmek isteyen Hükümet-i Seniyye bu bâbda olanca kuvveti sarf etmekten hiçbir zaman geri durmamıştır.

Garıptir ki, hükümet bir taraftan ecnebi postahanelerinin ilgası çaresini taharri eder; diğer taraftan ittihaz eylediği tedabiri hükümsüz bırakacak ahvale kendisi sebebiyet verir idi. Meselâ Roma’da toplanan Posta Konferansı’na vaktiyle her nasılsa hizmet-i Saltanat-ı Seniyye’ye girmiş bir İtalyalıyı murahhas sıfatıyla göndermiş ve bunu ihtimâl ki İtalya Hükümeti’ne karşı bir cemile addetmiş idi. Halbuki bu adam İtalya Hükümetine o zamana kadar Trablusgarp’ta suret-i gayrı resmiyede açmış olduğu postahaneyi Hükümet-i Seniyye nâmına resmen kabul ve tasdik ile devletin başına bir belâ daha açtı. Kezalik, hükümet Posta Nezareti evrâk-ı muzırta taharri için Avrupa’dan şimendifer ile ecnebi postahaneleri nâmına vürud eden mühürlü posta çanta

ve çuvalarını açmak gibi hiçbir zaman devlet-i mütemeddine ve muntazamanın tecavüz edemeyeceği bir harekete sevk etmiş ve bundan dolayı alâkadar olan devletler tarafından tazminatlar -yalnız bununla kalsa iyi fakat buna inzimam eden- hareketler dūçar olmuş idi.

Hükümet-i Seniyye son on sene zarfında bu evrâk-ı muzırta işini o kadar ileriye götürmüş idi ki, zavallı postahanelerin hemen yegâne vazifesi bu nev’i evrâk-ı matbuanın taharri ve müsaderesinden ibaret kalıyor idi. “Sansür” namı ile bazı postahanelerde istihdam ettiği memurların lüzumundan fazla olan gayretlerine inzam eden cehaletleri ise işi cidden gülünç bir hâle getirmiş idi. Bir surette ki, “hararet” nazariye-i riyaziyesinden bahis olmak üzere Avrupa’dan posta ile celb edilen “Termodinamik” nâmında bir kitabın serlevhasında “Dinamik” kelimesinin bulunması münderecatına bakmağa lüzum görmeden zabt ve müsaderesine kâfi görülmüş idi.

Hele mektup açmak yüzünden devletin maddeten ve mânen dūçar olduğu felâket, hakaret kabul-i tâdâd değildir.

Yanya postahanesine İtalya Konsolosu nâmına gelen bir mektubun münderecatına kesb-i vukuf için açılması, İtalya Devleti tarafından Yanya gibi sahilde olmayan bir şehirde ilk defa olarak bir ecnebi postahanesi küşadına sebep olmuştur. Artık bu gibi ahvâl-i gayrı layıkaya tasaddi eden bir hükümet tarafından ecnebi postalarını ilga hususunda teşebbüsâtın ne derece musammer olacağını takdir etmek güç bir şey değildir.

Salih Zeki, “Ecnebi Postahaneleri,” *Tanin*, 6 Teşrin-i evvel 1324 (19 Ekim 1908)

İlan-ı Meşrutiyetten sonra. Kanun-ı Esasi’nin ilanıyla beraber postahelerimizin muamelatı bir devre-i cedideye dâhil oldu. Filhakika evrak-ı muzırta ve memnua tahriri ve müsaderesiyle mükellef olan ‘Sansür’lerin memuriyetleri lağvedildiği gibi, açık muhaberat-ı hususiyenin bile mektumiyetine riayet edilmeye başlandı. Hele kanunun tayin ettiği hâlâtta maâda ahvalde mekâtibin küşadı değil tevkifi bile caiz olamayacağını umum nazarında tayin etti ve postahanelerimiz bu cihetle emniyet-i umumiyyeyi bihakkin celbeyledi. Bir suretle ki birkaç hafta zarfında postahane gerek evrak-ı mevrude, gerek evrak-ı mersule adedi birkaç misli tezayid ediyordu.

Mamafih umum tarafından postahanelerimize karşı gösterilen şu emniyet ve itimat bunların intizam ve mükemmeliyetinin temini kâfi değildir. Çünkü postahanelerimiz elan gerek teşkilat, gerek malûmat nokta-i nazarından böyle bir mükemmeliyetten baiddir. Vakia birkaç sene evvel posta havalenamesi, posta paketi gibi bazı muamelat tesis ve küşad edilmiş ise de taammüm edilememiştir. Muamelat cihetiyle Posta Nezareti’nce de vücudu tasdik edilecek olan nevakısdan sarf-ı nazar bir takım halat vardır ki, bundan sonra bunların bertaraf olması memul ve tabiidir. Mesela bazı vilâyat-ı baide ve ezcümle Trablusgarp vilayeti ile posta teatisi için bu gün ecnebi bir vapur kumpanyasına müracaata mecburiyet-i kat’iye vardır.

Memâlik-i Osmaniye’nin kıtaat-ı muhtelifesini bahren yekdiğerine rabt edecek millî seyrüsefain kumpanyaları teşkil etmedikçe bu hâlin önünü almak da mümkün değildir. Teşekkül edecek milli seyrüsefain şirketlerine Hükümet iktiza eden teshilatı ve hatta nakden muaveneti dediği etmelidir. Fransa Hükümeti her on beş günde bir kere Marsilya’dan Asya ve Afrika kıtalarında bulunan müstemlekâtına muntazam posta

çıkarmak için ‘MESAJERİ’ kumpanyasına pek mühim meblağ tediye etmektedir. Hulasa, hükümet bir taraftan Memâlik-i Osmaniye’nin mevaki-i muhtelifesini bahren ve berren yekdiğerine rabt edecek vesait-i nakliyenin tesisine himmet, bir taraftan da gerek posta memurlarının ecnebi gerek postahaneler muamelatının ıslahı hususuna gayret eylemelidir.

Tabiidir ki böyle bir himmet ve gayret neticesinde az zaman sonra postalarımızın, postahanelerimizin edeceği intizam ve mükemmeliyet ecnebiler nazarında da tezyid edecektir. İşte Memâlik-i Osmaniye’de bulunan ecnebilerin de tasdik ve itirafa mecbur olacakları bu intizam ve mükemmeliyet istihsal edildikten sonra kendi postanelerinin sed ettirilmemesi için düvel-i ecnebiye tarafından serd olunan esbab ve delailin tetkikine lüzum görülecektir ki, bizim şurada icra etmek istediğimiz tedkikat bundan ibarettir.

Memâlik-i Osmaniye’de bulunan ecnebi postahanelerini sed etmemek hususunda alâkadar olan hükümetlerin gösterdikleri ısrarı teşri için dermeyân eyledikleri delail ber veçh-i âtidir:

Evvela Rusya hükümeti bu bâbdaki müddeiyatını Kaynarca muahede ve Aynalı Kavak tenkihnâmesine müstenid olarak 1783 sene-i milâdiyesinde Devlet-i Aliye ile akdedeceği ticaret muahedesinin atideki 76.maddesi üzerine bina etmektedir:

‘Tarafeyn reayasının ticaretinin teshil mealinde Devlet-i Aliyye canibinin münakale ve muhaberesini teshil için Rusya’nın reis-i hududiyesine amd-i şed eden ulakların ve menzillerinin esbab-ı sürat ve levazım-ı emniyet ve istirahatlarına ifasını taahhüt eder ve bu hususu Rusya Devleti kezalik tarafından ifasını da müteahhittir.’

Saniyen: Avusturya Hükümeti, 1783 sene-i milâdiyesinde Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti arasında münakid salıfuzzıkr ticaret muahedanamesinin bilcümle muhasenat ve menafiine hakk-ı iştiraki olduğuna dair 1784 senesinde kendisine verilen ‘sened-i mahsusı’ ileriye sürmekte, bundan da 1718 de akd olunan Pasarofça ve 1791 senesinde münakid Zıştovi muahadelerinin bazı fikaratını da dermeyân eylemektedir.

Salisen: Rusya, Avusturya-Macaristan ve Fransa hükümetleri Memâlik-i Osmaniye’de ecnebi postahanelerinin bulunması ‘adet’ ve daha doğrusu ‘teamül-i kadim’ hükmüne girdiğini beyan eylemektedirler.

Bu üç hükümet böyle bir müessesenin bilâ’inkıtâ birçok seneler ifay-ı vazife etmesi Memâlik-i Osmaniye’de posta muamele ve ticaretinin icrası için bir müsaade-i mahsusa gibi telakki edileceğini ve hatta bunların vücutlarını resmen kabul ve tasdik demek olacağını iddia etmektedirler.

Rabien: Rusya, Avusturya-Macaristan ve alelhusus Fransa hükümetleri Osmanlı postalarının suret-i muntazama da teşkil edilmemiş olduğunu ve postalarca vücudu taht’ül-zimmette bulunan emniyet ve mektumiyet gibi iki şart-ı mühimin hiçbir cihetle taht-ı zaman ve kefaletde bulunmadığı mısraına dermeyân eylemektedirler.

İşte Memâlik-i Osmaniye’de postahaneleri bulunan hükümet-i ecnebiyelerin bunları ref ve ilga etmemek ve posta muamelatını Osmanlı postahanelerine terk hususunda ileriye sürdükleri delail ve esbab bu dört maddeden ibarettir.

Şimdi ecnebi postahanelerinin lüzüm ve vücutlarına dair düvel-i selâse tarafından dermeyân olunan bu delaile ne yolda cevap verilebileceğini taharri edelim. Bunun için de bu gün muahadat-ı kadimeye istinad ettirilen iki evvelki maddeyi nazar-ı itibara alalım.

Evvela Avusturya-Macaristan ile Rusya hükümetlerinin bu bâbda ileri sürdükleri Pasarofça, Zıştovi muahedelerinde Dersaadet’te bulunan Avusturya, Rusya sefarethaneleriyle Viyana ve Petersburg merkezleri arasında taalluk olunan postaların maâdasına dair hiçbir sarahat yoktur. Saniyen; 1783 senesi ticaret muahedesinin fikra-i mahsusasına gelince bundan yüz yirmi beş sene evvel, henüz buhar ile işleyen sefain ihtira ve şimendiferler tesis ve inşa edilmediği, hatta muntazam şoşeler bile mefkud bulunduğu bir zamanda düvel-i ecnebiyenin burada bulunan sefarethaneleriyle payitahtlarındaki kabineleri arasında teati olunacak resmi postaları için Devlet-i Aliyye’nin hududu dâhilinde himayesini talep etmeleri pek tabi idi. Bundan başka, bu muahedenamelerde muhaberat-ı resmiye için münderiç bulunan mevaddın temin ettiği menafi müteakabil olduğundan birçok defa Devlet-i Aliyye de muhaberat-ı resmiyesini kendi tatarlarıyla Viyana, Petersburg şehirlerine kadar izam etmiş idi. Ancak o zamanlar Dersaadet’te bulunan ve adedi şüphesiz pek kalil olan Rusya ve Avusturya tebaasından bazı tüccarın da bu resmi postalardan bil-istifade muhaberat-ı hususiyelerini o tarikle teati etmiş olmaları melhuz-ı kayıttır. İşte bu muahedenamede mevcut olan kuyud ve şeraitin manası bundan ibaret olmak lazım gelir. Yoksa Rusya ve Avusturya tebaalarının muhaberatını hâmilen Dersaadet’e berren hiçbir zaman böyle resmi bir posta çıkarılmamıştır. Bâb-ı Âli bu muahedenamenin hük-m-i mefsuh olduğunu nazar-ı itibara almaksızın mazide olduğu gibi hal-i hazırda da sefarethane muhaberat-ı resmiyesi için aynı teshilatı irae etmeğe mahrâdır.

Fakat asıl mesele bu değildir. Belki muahedenamede münderic bu şart Avusturya ve Rusya devletlerine Memâlik-i Osmaniye’de umum için postahane tesisi ile mekatib ve saire kabul ve kendi memleketlerinden gelen mektupları mahallelerine tevzi etmek hâsılı düvel-i mütemeddinenin kaffesinden hükümet-i muhtelifenin bir hakk-ı meşrûu olduğuna şüphe olmayan bir muameleyi ifa eylemek hakkı bahşedip etmeyeceğini tetkik eylemektedir. Bunun için denilebilir ki, evvela bizim mülkümüzde toplanan posta varidatının bir ecnebi devletin hazinesine aid olması şayan-ı kabul görülür mü? Daha açıkçası düvel-i ecnebiyenin bir nev’i kıymet itibarıyla haiz-i kavaim-i nakdiye demek olan POSTA PULLARI ihracı suretiyle Memâlik-i Osmaniye’de sikke darp etmek hak ve iktidarını haiz olmaları ve bu veçh ile Devlet-i Aliyye’yi en mahkûk ve kat’î olan menafi-i servetinin birinden mahrum etmeleri doğru olabilir mi?

Saniyen hükümet-i ecnebiyenin bu tarz hareketi şehrinde beyneddüvel akdolunan mukavelenin 6. ve 9. maddeleri ahkamına külliyen mugayir değil midir?

Salisen bu mukavelenamenin 20. ve 14. maddeleri tevhid edilecek olursa bundan evvel beyneddüvel postalara dair akdedilmiş olan mukaveleler bilfiil mefsuh olmak lazım gelmez mi?

Bu tafsilattan anlaşılıyor ki, Bern Posta Muahedesinden pek çok ikdam Avusturya ve Rusya ile Devlet-i Aliyye meyanında münakit olan 1793 muahedesinde postaya dair olan şuruta ve yukarıda şerh olunan şuruttan başka bir kıymet ve mânâ

vermek mümkün değildir. Diğer taraftan ilk defa 1864 sene-i miladisinde ecnebi postahanelerinin ilgası için taraf-ı Devlet-i Aliyye’den Avusturya, Fransa ve Rusya hükümetlerine vuku bulan tebligata cevaben Avusturya hükümetinin 11 Mayıs 1861 tarihli notasında dermeyan olunan nukad Pasarofça (1718) ve Zıştovi (1790) anlaşmalarının metinlerinde nâ-mevcuttur.

Salih Zeki, “Ecnebi Postahaneleri,” *Tanin*, 10 Teşrin-i evvel 1324 (23 Ekim 1908)

İlân-ı Meşrutiyetten sonra. Ecnebi postahanelerini sed etmemek hususunda alâkadar olan hükümetlerin teamül-i kadime mebni olan iddiaları muahedat-ı kadimeye müstenid bulunan iddiaları kadar da esaslı değildir. Filhakika hangi hükümdür ki, hukuk-u hükümraniyenin bir kısmından vaz geçmek ister. Ve memâlik-i mütemeddinenin kâffesinde posta inhisarı gibi teessüs etmiş bir inhisarın menafinden kendini mahrum eder. Yine hangi devlettir ki mümânaat-ı istiklâliyesinin bir netice-i lâzimesi olan bu gibi imtiyazatının mürur-ı zamanla sakıt olacağını kabul ve tasdik eder? Vakıâ Memâlik-i Osmaniye’de henüz Posta İdaresi tesis edilmediği bir zamanda, gerek muamelât-ı ticariyenin, gerek muhaberat-ı hususiyenin teşkili maksadıyla küşad edilmiş olan ecnebi postahanelerinin vücudu kabul olunabilir ise de muntazam bir Osmanlı Posta İdaresi’nin teşkilinden ve alehusus postaların memâlik-i mütemeddine postalarınca mer’i olan kavanine tevfiikan idaresinden sonra bunlara bir nazar-ı bıkaydi ile bakılamaz. Bu bâbdaki mutalebatımız meşruiyet-i tammesini pek celf ve alenî bir misal ile irae etmek iktiza eder ise Japonya’da Japon postahanelerinin teşkilini müteakip ecnebi postahanelerinin ref’ ve ilga edilmiş olmalarını söylemek kifayet eder. Zannımıza kalır ise bundan otuz sene evvel Mikado hazretlerinin hükümeti için Avrupalıların pek muhakkak gördükleri bu hareket ve muamele hükümet-i meşrutamız için de derig edilmeyecektir.

Osmanlı postahanelerinin teşkilât-ı kadimesi hakkında hükûmat-ı ecnebiyenin serd ettikleri iddiayı noksaniyete ve muhaberatın mektumiyeti hususunda gösterdikleri adem-i emniyete gelince bunlara da hâl-i hazırda pek kolaylıkla cevap verilebilir. Filhakika evvelâ Memâlik-i Osmaniye’deki dâhilî posta muamelâtı için hemen beynelmilel mer’i olan posta muamelâtına mahsus nizamname esas ittihaz edildiği gibi ilân-ı Meşrutiyeti müteakip Posta ve Telgraf Nezareti’nce derdest-i icra bulunan tensikatta da Fransa Posta ve Telgraf İdaresi numune ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bazı hükümet-i ecnebiye tarafından iddia olunan noksan-ı teşkilâtın az zaman sonra kâmilan bertaraf edilmiş olacağına şüphe yoktur.

Bir de ecnebi postahaneleri Memâlik-i Osmaniye’nin yalnız sevahilinde ve en ziyade ticaretgâh mevcuttur. Memâlik-i ecnebiyeden Memâlik-i Osmaniye’nin dâhilinde kâin mevaki için vürud eden mekâtibi -hatta taahhütlü olanlarını- bunlar Osmanlı postahanelerine tevdi ile mahallerine irsal ederler. Bu hâlde nasıl oluyordu? Tebaalarının muhaberat-ı ticariyesine bu kadar ehemmiyet veren Osmanlı postalarının noksaniyetinden bahseden hükûmât-ı ecnebiye kendi memleketlerinden buralara gönderilen muhaberatı nasıl Osmanlı postalarına tevdi ediyorlar? Acaba bunların bahsettikleri noksan yalnız sahildeki posta merakizine mi inhisar ediyor? Yoksa dâhilde bulunan binlerce posta nazar-ı dikkate alınmıyor da yalnız alâkadarana cidden varidat temin eden sahili merakiz için mi bu noksan-ı teşkilât düşünülüyor? İşte burası hakikaten cay-ı sualdir.

Bundan başka Memâlik-i Osmaniye’nin sevahilinde bulunan ecnebi postahaneleri Osmanlı pulları istimâl etmiş, tâbir-i âhîrle almakta oldukları ücretleri kendi devletlerinin bütçelerinin vâridat kısmına ilâve etmemiş olsa idiler bunların bilhassa tebaa-i ecnebiyenin bilhassa muhaberat-ı hususiyesini temin maksadıyla tesis edilmiş olduğuna bizce de kanaat hasıl olur ve Bern Muahedes-i’nin şeraitine mugayyir olarak bir maksad-ı iktisadiye takip etmedikleri herkesçe teslim olunur idi. Fakat böyle bir muamelenin icrası değil, tasviri bile alâkadar olan hükümetlerin hayallerinden geçmemiştir.

Saniyen mekâtibin mektumiyeti hakkındaki hakkındaki adem-i emniyet münhasıran idare-i sabıkaya aid olmak iktiza eder. Çünkü Kanun-ı Esasî’nin ilân edilmesiyle beraber bu emniyet maddesi adeta tekafül-i umumî tahtına vaz edilmiş demektir.

İşte görülüyor ki, hükümet-i ecnebiyenin Memâlik-i Osmaniye’de bulunan postahanelerini seddetmek hususunda gösterdikleri diğer iki sebep de hâl-i hazırda pek şâyân-ı kabul değildir.

Hükümet-i Osmaniye menaf-i-i maddiye ve mâneviyesi için posta muamelâtınca daima ıslahat icrasına ve muhaberatın mektumiyeti hakkındaki kanunun hükmünü muhafazaya mecburdur. Bu mecburiyet sevkiyle postahanelerimiz ecnebilerce mucbebi şikâyet olmayacak derecede bir hâl-i mükemmeliyete ifrağ edilmiş bulunacağından bu andan itibaren Hükümet-i Seniyye’nin ecnebi postahanelerinin ref’ ve ilgasına teşebbüs etmesi tabiidir. Evet, er geç bir zaman sonra Memâlik-i Osmaniye’de bulunan ecnebi müesseselerinin seddedileceğine şüphe yoktur. Ancak, Adriyatik Denizi’nden tâ Basra Körfezine kadar üç bin kilometre tûlünde olarak imtidâd eden bir posta şebekesini bir anda hâl-i mükemmeliyete irca etmek mümkün değildir. Bunun için Posta ve Telgraf Nezareti’nce derdest-i tezkir bulunan tensikât ve teşkilâta ve alehusus bu teşkilâtın tatbikatına intizar etmek icab eder.

Ümit ederiz ki, bundan sonra hükümet-i ecnebiye ve ezcümle Avrupa hükûmâtı Memâlik-i Osmaniye’de bulunan posta müesseselerini ilga etmek hususunda Bâb-ı Âli’ye müşkülât ikâ etmez.

Maamafih şurasını da itiraf etmelidir ki, ecnebi postahanelerinin ref’ ve ilgası hususunda en ziyade müsamahakârane davranan Rusya hükümetidir. Filhakika, hükümet-i müşarünileyh 1876 sene-i milâdisinde akdine teşebbüs eylediği mukavele-i hususiye mucbeince sevahil-i Osmaniye’de Rusya vapurlarıyla teati olunan ve elyevm oralardaki Rusya postahanelerine teslim kılınan posta çanta ve paketlerini kâmilan Osmanlı postahanelerine tevdi edecek idi.

Eğer bu mukavele-i hususiye kabul edilmiş olsaydı, daha doğrusu muharebe bu mukavelenamenin hükmünü mevki-i icraya koymaya mani olmasa idi, Avusturya Hükümeti tarafından daima ileriye sürülen 1783 senesi ticaret mukavelenamesinin 76. bendi de bilfiil hükümsüz kalırdı.

Hülâsa bir taraftan devr-i sâbıkta bize maddeten ve mânen pek büyük bir hizmet etmiş bulunan ve hatta doğrusunu söylemek lâzım gelirse son 30 sene zarfında Avrupa’nın terakkiyat-ı fikriye-i medeniyesini takip etmemize yegâne vasıta olan

ecnebi postahanelerine an samîm’il-kalb teşekkürler ederiz. Diğer taraftan kesb-i hürriyet ile lâıyk olduğu idareyi tesis ve istihsale ve memleketinin her nev’i menabi-i servetinden suret-i meşruada istifade etmek isteyen bir millete karşı İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerinin pek müsaadekâr olacaklarını ümit eyeriz. Diğer hükûmetlere ve ezcümle idare-i sâbıka gibi bir idare-i acizeye karşı cebir ve şiddet istimâl ederek postahane küşad eden İtalya devletine gelince bunları da hak ve adalete davet ederiz. Salih Zeki.

Salih Zeki’s survey on foreign post offices in the Ottoman Empire

Tanju Demir

Salih Zeki Bey (1864-1921), a notable Turkish professor of mathematics and historian of science, published several articles in the Istanbul daily *Tanin*. In his article entitled ‘‘Ecnebi Postahaneleri’’ (Foreign Post Offices) published in 1908, Salih Zeki Bey reviewed Ottoman and foreign (Austrian, Russian, French, English) postal services in the Ottoman Empire, and explored their activities before and after the Treaty of Berlin (1878), and the proclamation of the Second Ottoman Constitution in 1908.

The Ottoman government negotiated for many years to monopolise the communication network in the Empire. Although unsuccessful in this respect due to the policies of European powers, the modernization of Ottoman postal services was largely achieved after Abdülhamid II’s dethronement in 1909. Salih Zeki, who previously had been technical administrator at the Ministry of Post and Telegraph, with his expressed views substantiated the Ottoman government’s argumentation in abolishing the foreign posts, although he admitted the inadequacies of the Ottoman postal services.

Key words: Foreign postal services, Ottoman Empire, censorship, maritime companies, railroads, Russia, Austria; **Anahtar kelimeler:** Osmanlı Devleti, Yabancı posta örgütleri, *Tanin*, Sansür, Demiryolları, Buharlı Gemi Şirketleri, Rusya, Avusturya.